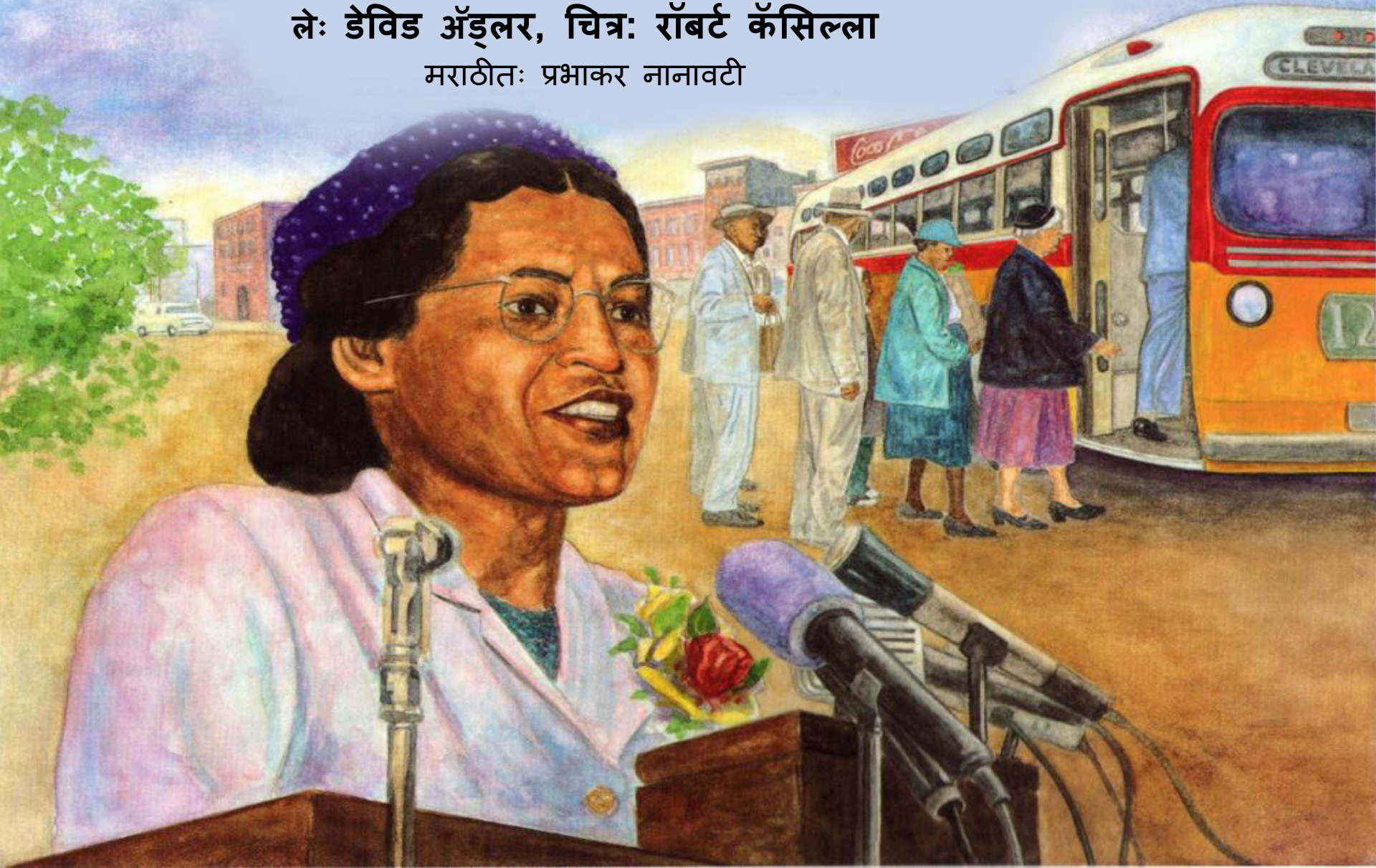

रोजा पार्क्स

ले: डेविड अँड्लर, चित्र: रॉबर्ट कॅसिल्ला

मराठीत: प्रभाकर नानावटी

रोजा पार्क्स

ले: डेविड अँडलर, चित्र: रॉबर्ट कॅसिल्ला

मराठीत: प्रभाकर नानावटी

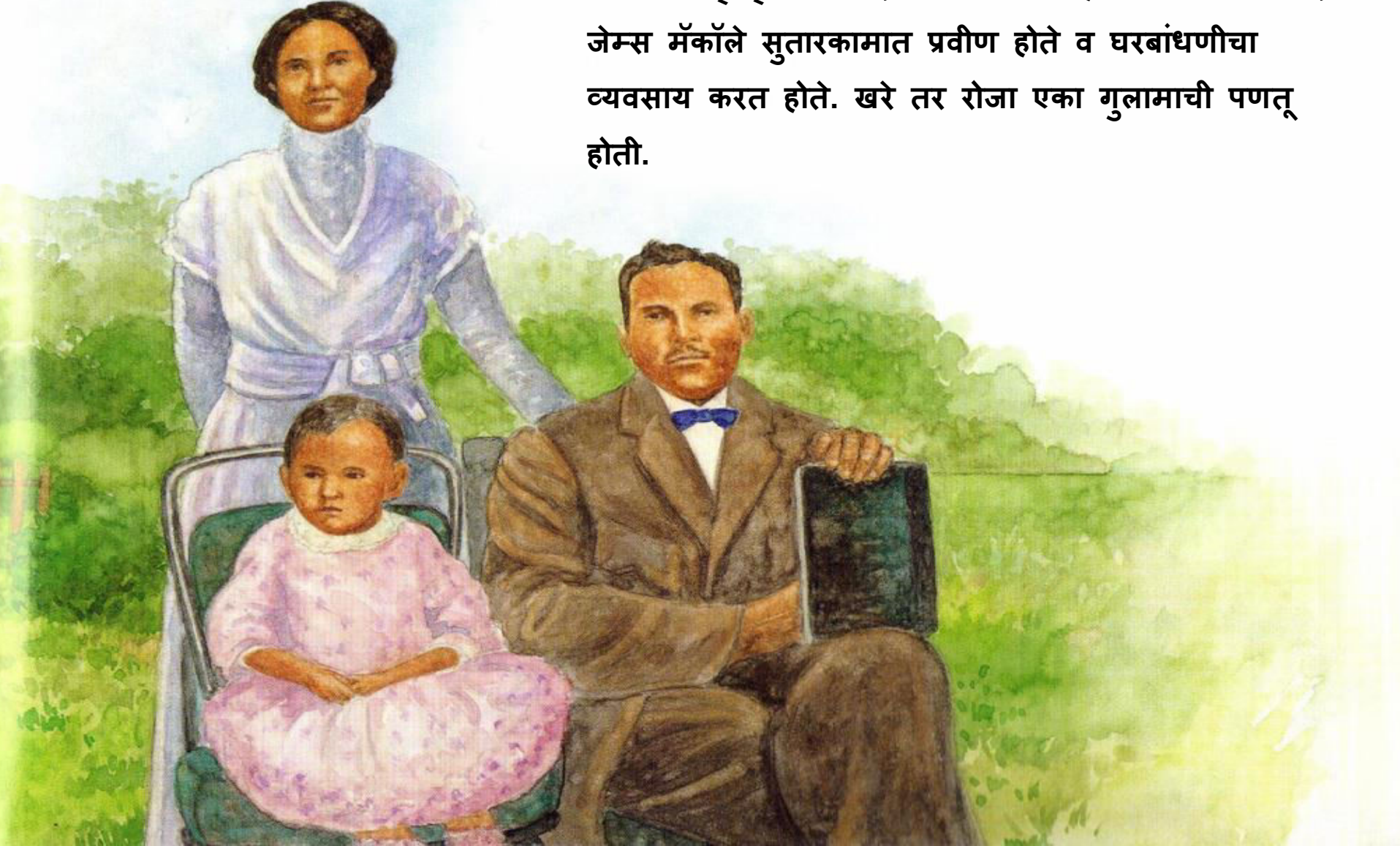

रोजा पार्क्सचा जन्म 4 फेब्रुवरी 1913 रोजी अमेरिकेतील अलाबामा प्रांतातील टस्कजी या शहरात झाला. तिची आई, लियोना एडवर्ड्स मॅकॉले, एक शिक्षिका होती. रोजाचे वडील, जेम्स मॅकॉले सुतारकामात प्रवीण होते व घरबांधणीचा व्यवसाय करत होते. खरे तर रोजा एका गुलामाची पणतू होती.

रोजाच्या जन्मानंतर तिचे कुटुंबीय अलाबामा येथील पाइन लेवल या गावी रहायला गेले. तेथे रोजाचे आजोळ होते व आजी आजोबा तेथे राहत होते. त्यांची तेथे लहानशी शेती होती. या शेतघरात, गायी, कोंबडी व फळांची भरपूर झाडी होती.

रोजा दोन वर्षांची असताना तिच्या भावाचा - सिल्वेस्टरचा - जन्म झाला. त्यानंतर तिचे वडील नव्या व्यवसायाच्या शोधात घर सोडून गेले. रोजा मोठी होत असताना तिने फारच कमी वेळा वडिलांना बघितले असेल.

मोठी झाल्यानंतर रोजा आपल्या आजी-आजोबांच्या शेतात काम करू लागली. शेजारच्या शेतात कापूस तोडणारी शेतमजूर म्हणूनही ती काम करत होती. उन्हाळ्याच्या दिवसात शेतातील तण - गवत काढून शेताची मशागत करत होती. हिवाळ्यात पुन्हा एकदा कापूस तोडण्याच्या कामाला जात होती.

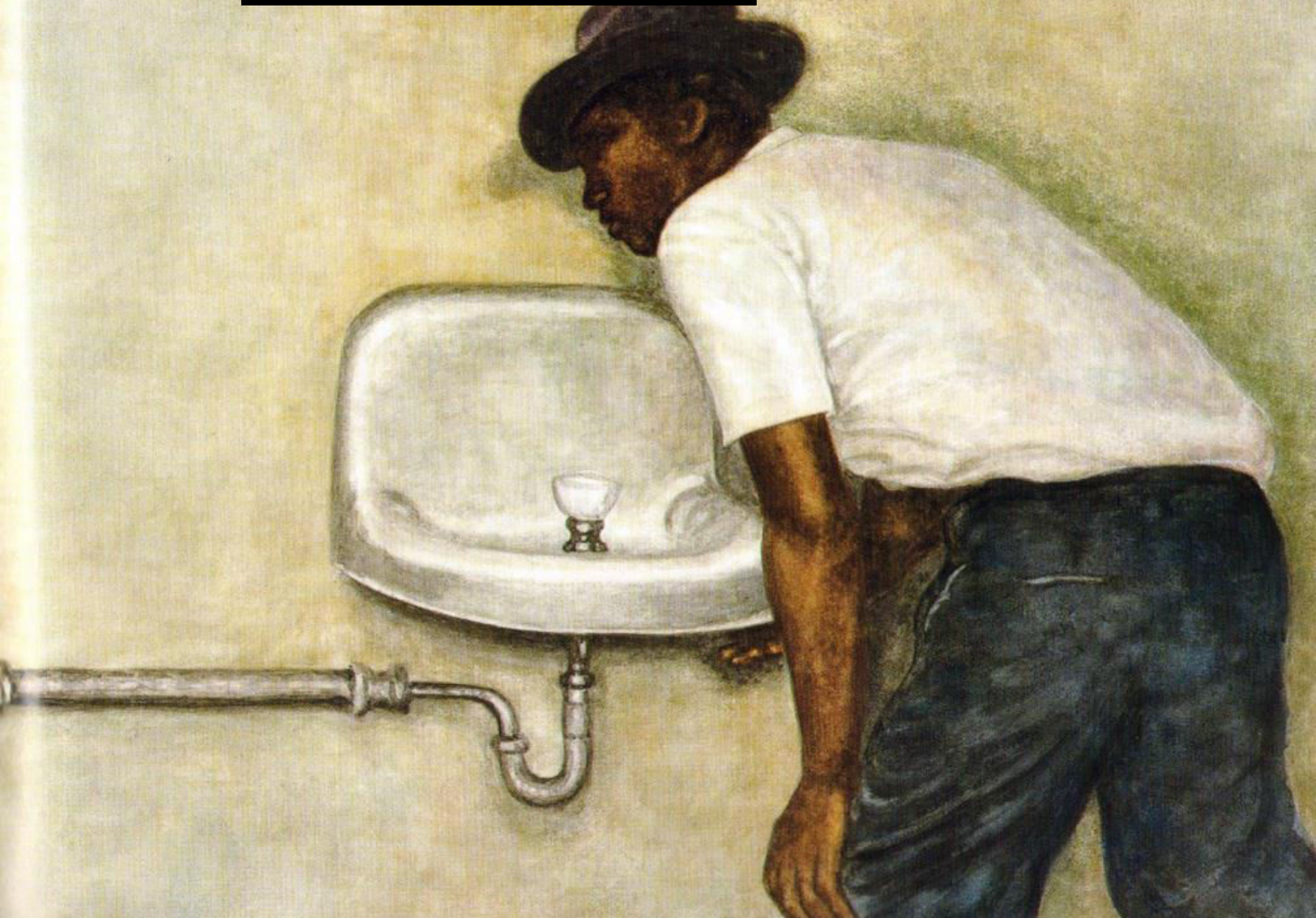
फक्त गोऱ्यांसाठी

रोजाच्या लहानपणी आफ्रिकन- अमेरिकन (कृष्णवर्णीय) लोकाच्या बाबतीत अगदी सर्रासपणे भेदाभेद केले जात होते. “जिम क्रो” कायद्यामुळे गोरे व काळे यांच्यातील वंशभेद शिगेला पोचला होता. बसेस, ट्रेन्स, उद्यानं, पाणी पिण्यासाठीचे नळ, सिनेमा, चहाची दुकानं इत्यादी सर्व सार्वजनिक ठिकाणी काळे व गोरे यांच्यासाठी पूर्णपणे वेगवेगळी व्यवस्था होती. एकमेकात मिसळण्यात बंधन होती. एवढेच नव्हे तर सैन्यातसुद्धा वंशभेदाचा कहर केला जात होता.

“फक्त काळ्यांसाठी!”

रोजा पाइन लेवलमध्ये रहात असताना कू-क्लॅक्स-क्लॅन या गोऱ्यांची दहशतवादी संघटना सक्रीय होती व त्या संघटनेचा जबरदस्त धाक होता. या संघटनेचे सैनिक अंगभर पांढरे शुभ्र कपडे व संपूर्ण चेहरा व डोके झाकणारी एक विचित्र कानटोपी (हूड) घालून हिंडत होते. दक्षिणेतील सर्व शहरामधील व अमेरिकेतील जे राजकीय प्रतिनिधी काळे, रोमन कॅथोलिक वा ज्यू यांचा द्वेश करत होते त्या प्रतिनिधींना ही संघटना निवडणूक जिंकण्यासाठी सर्वतोपरी मदत करत होती.

ही आतंकवादी संघटना हजारो कृष्णवर्णीयांची कत्तल करून दहशत माजवत होती. या दहशतवाद्यापासून कुटुंबाचे रक्षण करण्यासाठी रोजाचे आजोबा स्वतःजवळ एक बंदूक सतत बाळगत होते.

रोजाच्या आईने तिला लिहायला, वाचायला शिकविले. सहा वर्षाच्या रोजाला कृष्णवर्णीयांच्यासाठी असलेल्या एकच खोलीच्या पडक्या शाळेत दाखल केले. ही शाळा वर्षातून फक्त पाच महिने चालत होती. परंतु गोऱ्यांची पक्की इमारत असलेली शाळा नऊ महिने चालत होती. पाइन लेवलमधील कृष्णवर्णीयांची शाळा फक्त सातवीपर्यंत होती. पुढच्या शिक्षणासाठी त्यांना माँटेगोमोरीला जाणे भाग पडत असे. 1929मध्ये घरातील आजारपणामुळे तिला काही दिवस शाळा सोडावे लागले. रोजाला पहिल्यांदा आपल्या आजारी आजीची व त्यानंतर आजारी आईची शुश्रूषा करावी लागली. त्यामुळे 1933मध्ये तिचे हायस्कूलचे शिक्षण संपले.

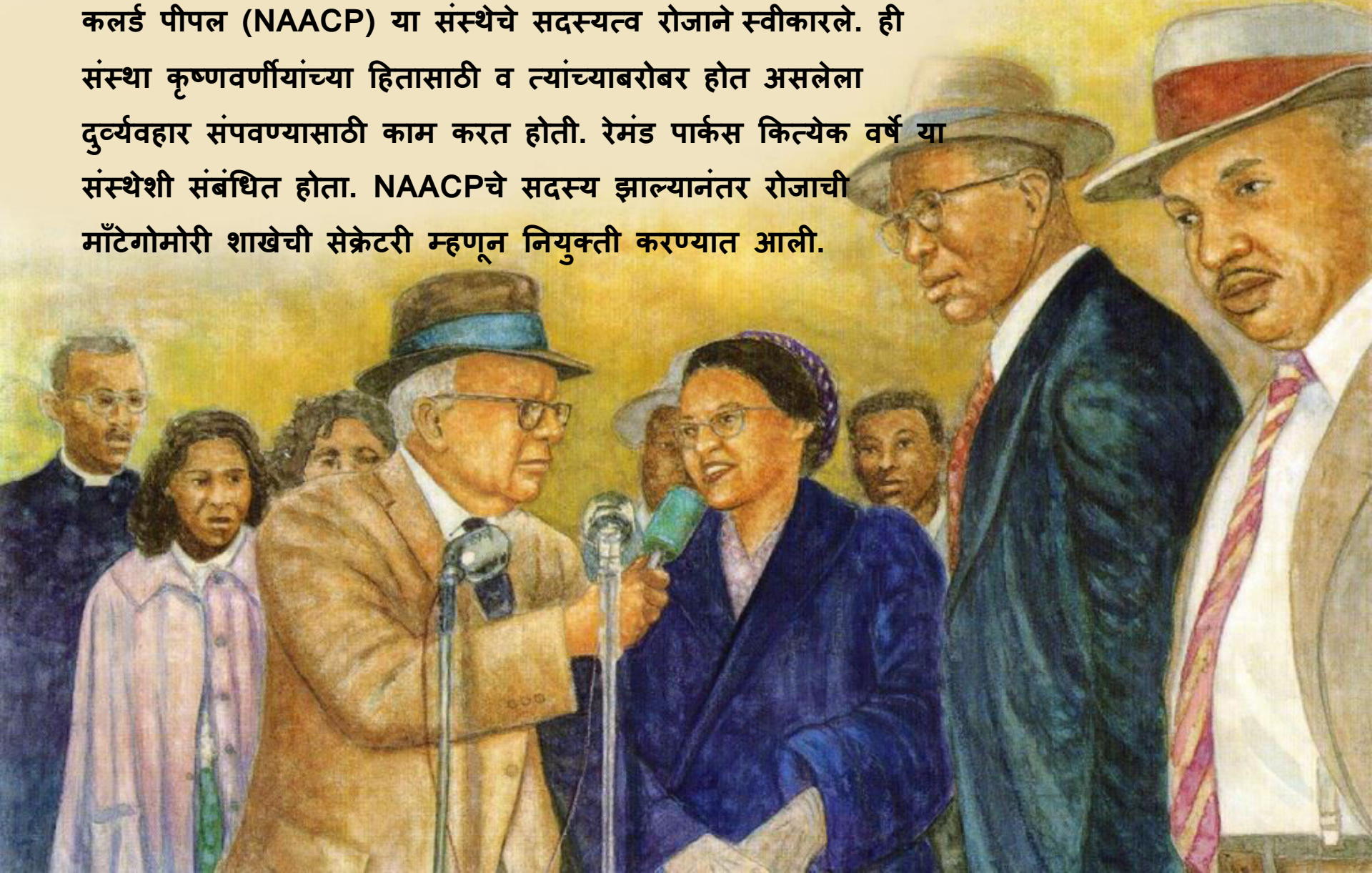

1931 साली रोजाची भेट रेमंड पार्क्स या तरुणाशी झाली. तो व्यवसायाने नाभिक होता. परंतु कृष्णवर्णीयांना मुक्त करणाऱ्या संघटनेत तो सक्रीय होता. काळ्यांच्या अधिकाराबद्दल जाणीव करून देणाऱ्या व त्यांच्यावरील अन्यायाच्या विरोधात आवाज उठवणाऱ्या रेमंडविषयी रोजाला फार अभिमान होता. डिसेंबर 1932 मध्ये हे दोघेही विवाहबद्ध झाले. हा विवाह सोहळा रोजाच्या आजोळी, पाइन लेवलच्या घरात झाला.

1940च्या सुरुवातीला नॅशनल असोसिएशन फॉर दि अड्वान्समेंट ऑफ कलर्ड पीपल (NAACP) या संस्थेचे सदस्यत्व रोजाने स्वीकारले. ही संस्था कृष्णवर्णीयांच्या हितासाठी व त्यांच्याबरोबर होत असलेला दुर्व्यवहार संपवण्यासाठी काम करत होती. रेमंड पार्कस कित्येक वर्षे या संस्थेशी संबंधित होता. NAACPचे सदस्य झाल्यानंतर रोजाची मॉटेगोमोरी शाखेची सेक्रेटरी म्हणून नियुक्ती करण्यात आली.

माँटेगोमोरी येथील बसच्या प्रवाश्यांना त्यांच्या शहरात किती मोठ्या प्रमाणात वंशभेद पसरला आहे याची पूर्ण कल्पना होती. काळ्या प्रवाश्यांना बसच्या पाठीमागच्या सीट्सवरच बसून प्रवास करण्याची सक्ती होती. इतर सीट्स रिकामे असले तरी ते बसू शकत नव्हते. कृष्णवर्णीयांना पुढील दरवाज्यात चढून तिकीट घेतल्यानंतर पुन्हा खाली उतरून मागच्या दरवाज्यातून बसमध्ये चढावे लागत असे. मधल्या पॅसेजमधून जाण्यास मज्जाव होता. काही वेळा जुलमी ड्राइव्हर बस चालू करून या काळ्या प्रवाश्यांना न घेताही जात होता.

1943मध्ये एके दिवशी रोजा भरगच्च भरलेल्या बसमध्ये पुढच्या दरवाज्यातून चढली. बसचा ड्राइव्हर, जेम्स ब्लॅकने तिला खाली उतरून मागच्या दरवाज्यातून चढण्यास सांगितले. रोजा बसमध्ये अगोदरच चढल्यामुळे खाली उतरण्यास तिने नकार दिला. आणि मागच्या दरवाज्यात इतकी गर्दी होती की ती चढूच शकत नव्हती. तरीसुद्धा ती खाली उतरली. ती बस तिला न घेता तशीच गेली. तिला पुढच्या बसच्या प्रतीक्षेत उभे रहावे लागले.

बारा वर्षानंतर, 1955 साली, रोजा पार्क्सला जेम्स ब्लॅक पुन्हा एकदा दिसला. त्या काळी रोजा माँटेगोमोरी येथील डिपार्टमेंट स्टोरमध्ये असिस्टंट म्हणून काम करत होती. काम संपवून घरी परत जात होती. तिने क्लीव्हलँडची बस पकडली व बसच्या मध्यभागातील सीटवर जाऊन बसली. गोरे प्रवासी उभे नसल्यास, कृष्णवर्णीयांना बसच्या मधल्या व पुढील सीटवर बसण्यास अनुमती होती. पुढील स्टॉपवर काही गोरे प्रवासी चढले. गर्दीमुळे ते सर्व रोजा जेथे बसली होती त्या मध्यभागी जाऊन उभे राहिले. ड्राइव्हरने रोजाच्या रांगेतील चार प्रवाश्यांना सीट रिकामी करण्यास सांगितले. तिघे जण उठले परंतु रोजा पार्क्स उठली नाही. कारण बसच्या तिकिटासाठी गोऱ्यांनी जितके पैसे दिले होते तेवढेच पैसे रोजानेसुद्धा दिले होते. माँटेगोमोरीतील नियमाप्रमाणे गोऱ्यांसाठी सीट खाली करावे हा नियम तिलाही माहित होता. परंतु हा नियम अन्यायकारक होता. जेव्हा रोजा उठली नाही तेव्हा जेम्स ब्लॅकने पोलीसाना बोलावले. रोजाला अटक झाली.

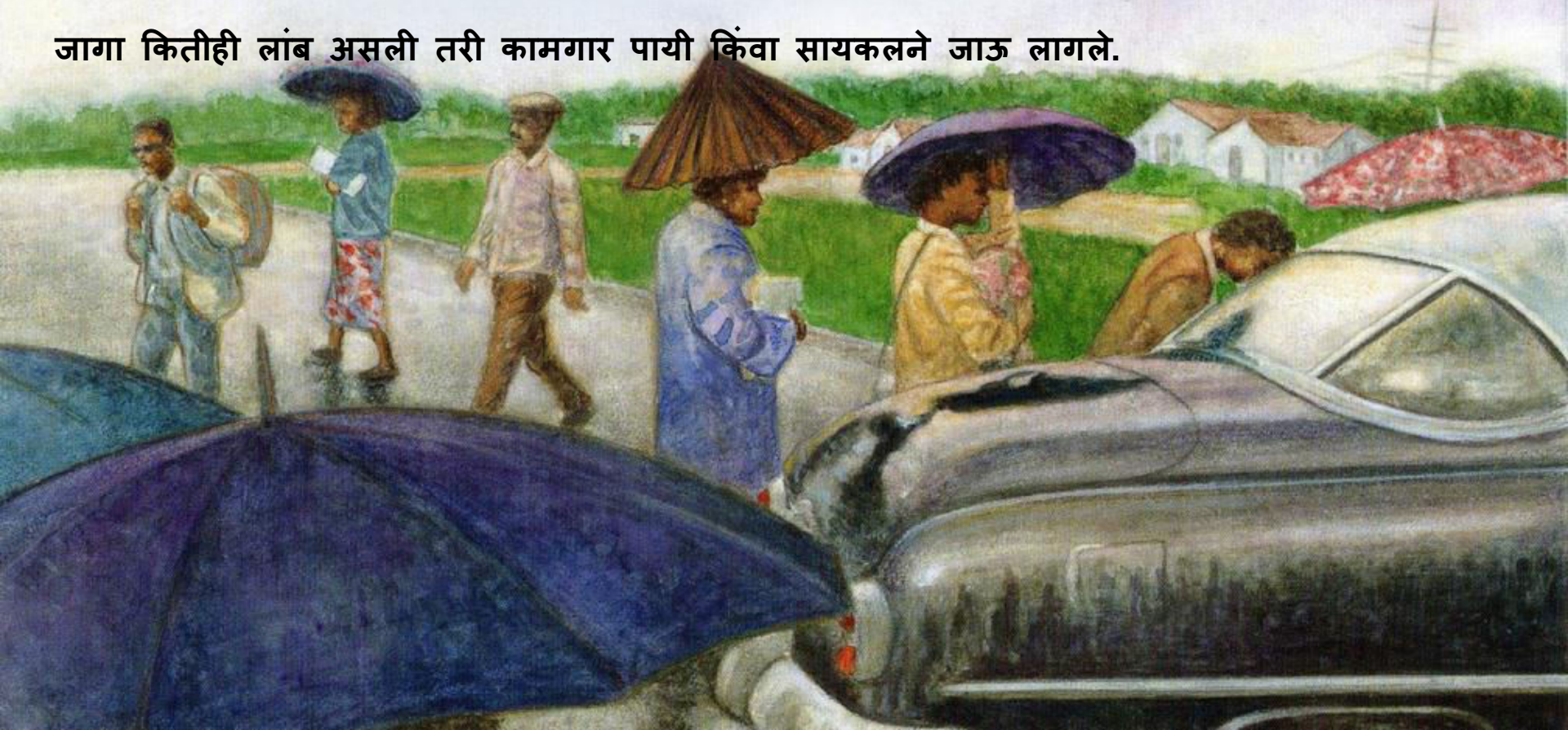

दुसऱ्या दिवशी रोजाला स्थानीय न्यायालयात हजर करण्यात आले. वंशभेद नीतीचे उल्लंघन केल्याबद्दल तिला दोषी ठरवण्यात आले. 10 डॉलर दंड आणि कोर्टाचा खर्च भरण्याची शिक्षा देण्यात आली. रोजाचे वकील या निकालाच्या विरोधात उच्च न्यायालयात अपील करण्याच्या तयारीला लागले.

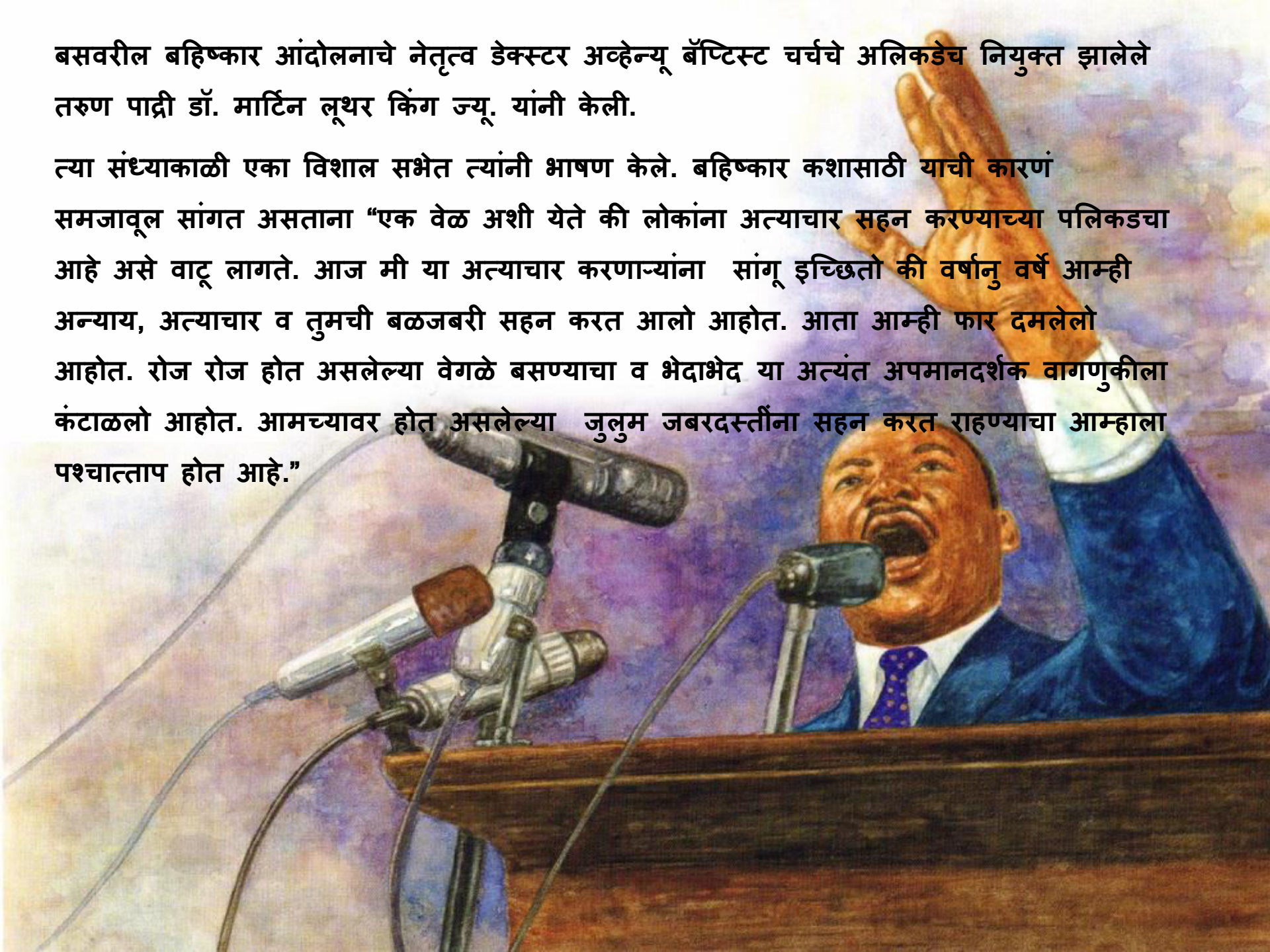
रोजाच्या अटकेची बातमी सर्व दूर पसरली. तेथील अफ्रिकन-अमेरिकन समाजाला रोजाला अटक करण्याला सक्त विरोध होता. या समाजानी माँटेगोमोरी येथील बस व्यवस्थेवर बहिष्कार टाकला. कामासाठी कुणीही बसमधून न जाता इतर वाहन प्रकारांचा वापर करावे किंवा चालत जावे अशी विनंती करण्यात आली. कित्येक जण फॅक्टरीच्या कामासाठी पायी किंवा सायकलीवरून जाऊ लागले. कामाची जागा कितीही लांब असली तरी कामगार पायी किंवा सायकलने जाऊ लागले.

बसवरील बहिष्कार आंदोलनाचे नेतृत्व डेक्स्टर अव्हेन्यू बॅप्टिस्ट चर्चचे अलिकडेच नियुक्त झालेले तरुण पाद्री डॉ. मार्टिन लूथर किंग ज्यु. यांनी केली.

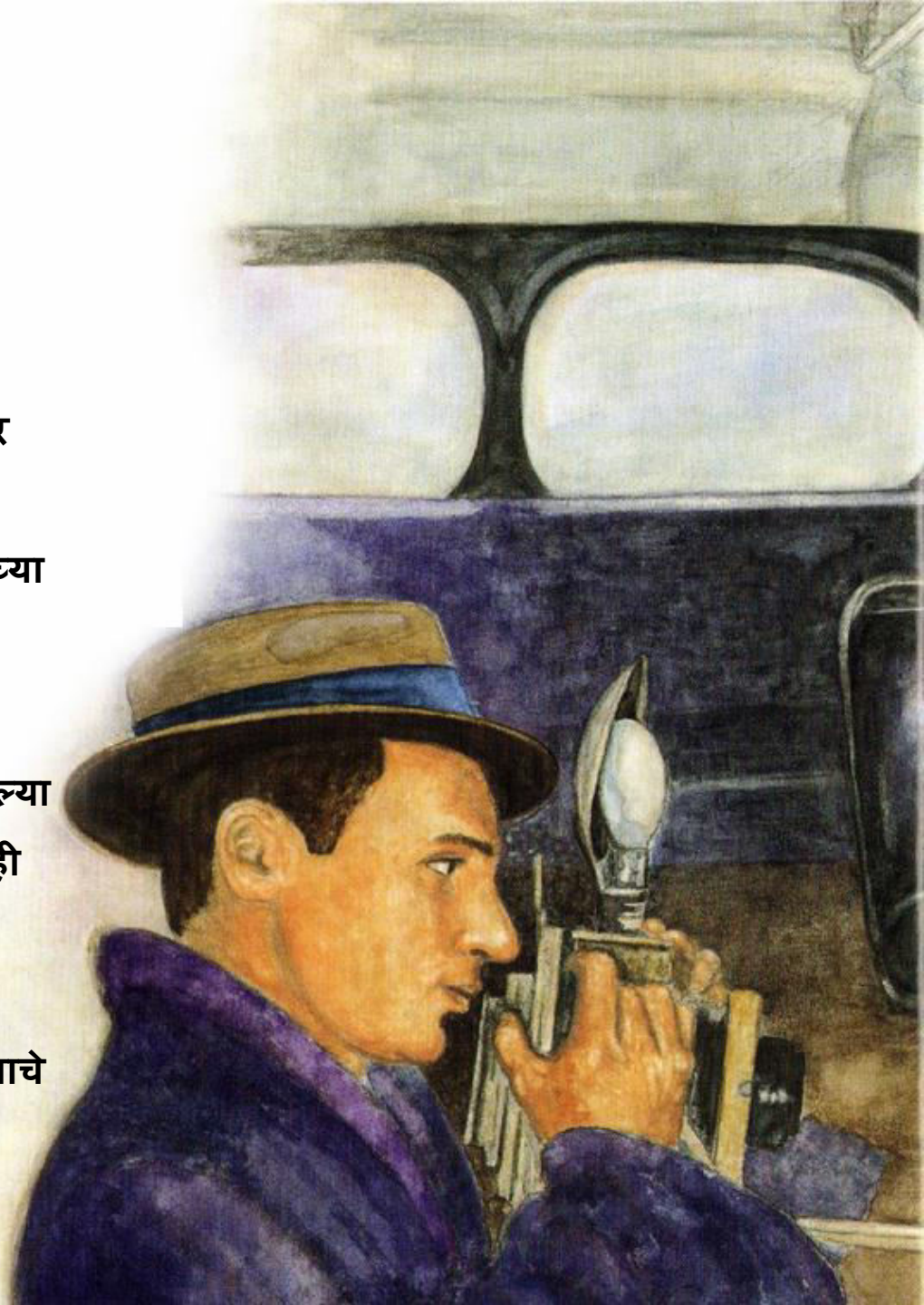
त्या संध्याकाळी एका विशाल सभेत त्यांनी भाषण केले. बहिष्कार कशासाठी याची कारणं समजावून सांगत असताना “एक वेळ अशी येते की लोकांना अत्याचार सहन करण्याच्या पलिकडचा आहे असे वाटू लागते. आज मी या अत्याचार करणाऱ्यांना सांगू इच्छितो की वर्षानुवर्षे आम्ही अन्याय, अत्याचार व तुमची बळजबरी सहन करत आलो आहोत. आता आम्ही फार दमलेलो आहोत. रोज रोज होत असलेल्या वेगळे बसण्याचा व भेदाभेद या अत्यंत अपमानदर्शक वागणुकीला कंटाळलो आहोत. आमच्यावर होत असलेल्या जुलुम जबरदस्तींना सहन करत राहण्याचा आम्हाला पश्चात्ताप होत आहे.”

सार्वजनिक बसेसवरील बहिष्कार पुढे वर्षभर चालूच राहिले. त्या काळात कुठल्याही कृष्णवर्णीयाने बसमधून प्रवास केला नाही. रोजा पार्क्स व डॉ. किंगसहित कित्येक जणांवर खटले भरले व त्यांना अटक करण्यात आले. ज्या नेत्यांनी बहिष्कारात पुढाकार घेतला त्यांच्या घरावर बाँबफेक करण्यात आले.

13 नोव्हेंबर 1965 रोजी अमेरिकेतील सर्वोच्च न्यायालयाने सार्वजनिक बसमध्ये जारी असलेल्या वंशभेद नीतीला अवैध ठरवले. 21 डिसेंबरला ही बातमी माँटेगोमोरी शहराला पोचल्यानंतर बहिष्कार मागे घेण्यात आला. कित्येक वृत्तपत्रांनी रोजा पुन्हा बसमध्ये प्रवास करतानाचे फोटो छापले.

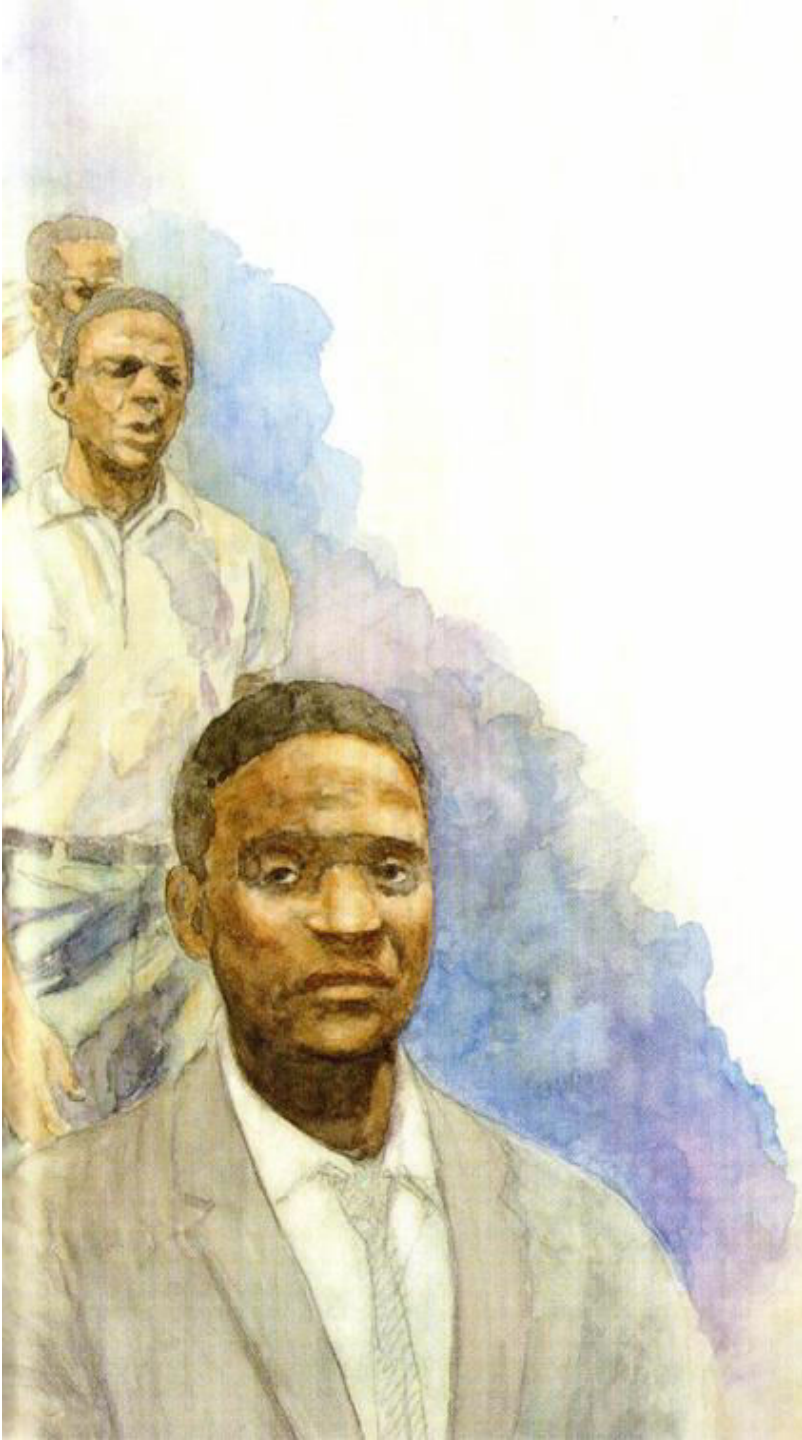

कित्येकांच्या मते अमेरिकेतील नागरिकांच्या समान हक्कासाठीची असहकार चळवळ रोजा पार्क्सच्या अटकेनंतर सुरु झाली. परंतु त्यापूर्वी, मे 1954 मध्ये, सुप्रीम कोर्टच्या आदेशानुसार गोरे व काळे विद्यार्थ्यांना शाळेत वेगवेगळे बसवण्याच्या नियमाला बेकायदा ठरवले होते.

सुप्रीम कोर्टच्या आदेशानुसार बसेस व शाळेतील वंशभेद नीती समाप्त झाली. तरीसुद्धा काळ्यांचा विरोधातील भेदभाव काही थांबले नाहीत. समान नागरी हक्कांच्या संदर्भातील संघर्षात, मोर्च्यात व रॅलीत रोजा पार्क्सने हिरीरीने भाग घेतला.

तिचे विरोधक टेलिफोनवरून तिला धमकावत होते.
तिच्या कुटुंबियांना रोजाच्या सुरक्षिततेची फार काळजी
वाटत होती. 1957 साली रोजा व रेमंड पार्क्स यांनी
मॉटेगोमोरी येथून डेट्रॉइट, मिशिगन येथे स्थलांतर
केले. डेट्रॉइट येथे रोजाचा भाऊ, सिल्वेस्टर रहात होता.
रोजाची आईसुद्धा यांच्याबरोबर आली.

1965पासून रोजा पार्क्स डेट्रॉइट येथील अमेरिकन
काँग्रेस प्रतिनिधी, जॉन कॉन्यर्सच्या ऑफिसमध्ये काम
करू लागली. कामाच्या काळात कृष्णवर्णीयांच्या
हितासाठी काम करत होती. शक्य तेवढी मदत करत
होती. अनेक गरीबांना तिने घरं मिळवून दिली. 1988
मध्ये ती कामातून निवृत्त झाली.

1970चे दशक तिला फार कठिण गेले. 1977 साली
एका दीर्घ आजारामुळे रेमंड पार्क्सचा मृत्यु झाला. काही
दिवसानंतर तिचा भाऊसुद्धा मरण पावला. 1979मध्ये
आईला मृत्युने कवटाळले.

1987मध्ये रोजाने रोजा अँड रेमंड पार्क्स इन्स्टिट्यूट फॉर सेल्फ डेव्हलपमेंट नावाची संस्था स्थापन केली. या संस्थेद्वारे युवकांना शिक्षण पूर्ण करण्यास मदत मिळत होती.

रोजा पार्क्सला “नागरी हक्क आंदोलना”ची जननी असे समजले जाते. तिच्या आंदोलनामुळे अमेरिकेत भरपूर सुधारणा झाल्या. व प्रगतिशील परिवर्तन होऊ लागले. आता अमेरिकेत, कुठल्याही व्यक्तीला वंश, रंग, रूप, धर्म, लिंग यावरून हॉटेल्स, रेस्टॉरंट्स, वा कामाच्या ठिकाणी भेदभाव केला जात नाही. प्रत्येक नागरिकाचे मताधिकार पूर्णपणे सुरक्षित आहेत.

रोजा पार्क्सला अनेक सन्मान व पुरस्कार मिळाले. स्पिंगार्न मेडल, मार्टिन लुथर किंग ज्यु. अहिंसा शांती पुरस्कार, एलेनार रूझवेल्ट वुमन ऑफ करेज, प्रेसिडेंट मेडल फॉर फ्रीडम इत्यादी उल्लेखनीय आहेत. रोजाच्या सन्मानार्थ मॉंटगोमरी येथील क्लीव्हलँड अव्हेन्यूचे नाव बदलून रोजा पार्क्स बुलेव्हार्ड म्हणून ठेवण्यात आले आहे.

परंतु तिच्या दृष्टीने सर्वात महत्वाचा सन्मान आता सगळ्या वंशाची, रंगाची माणसं, सार्वजनिक बसेसमधून प्रवास करू शकतात आणि शाळेत भेदाभेद न करता शिक्षण घेऊ शकतात. आता सर्वांना समान अधिकार आहेत. व सन्मानपूर्वक एकमेकाशी वागतात, हे असू शकेल.

लेखकाची टिप्पणी

रोजा पार्क्सचा जन्म टस्कजी, अलाबामा येथे झाला. तेथे टस्कजी इन्स्टिट्यूट होती व आता ती टस्कजी यूनिवर्सिटी झाली आहे. या इन्स्टिट्यूटची स्थापना 1881मध्ये बुकर टी. वाशिंग्टनने (1856-1915) केली होती. अफ्रीकन-अमेरिकन युवकांना कौशल्य शिकविणे व त्यांना व्यवसायोन्मुख शिक्षण देणे हे उद्दिष्ट ठेवून याची स्थापना केली.

शाळेत शिकण्यासाठी वंश, वर्ण, लिंग या आधारावर भेदाभेद करू नये व शाळेत समानता असावी यासाठी थुरगुड मार्शल या कृष्णवर्णीय वकिलानी लढा दिला. 1967मध्ये थुरगुड मार्शल यांची अमेरिकेतील सुप्रीम कोर्टाचे न्यायाधीश म्हणून नियुक्ती करण्यात आली. ते सुप्रीम कोर्टाचे प्रथम कृष्णवर्णीय न्यायाधीश होते.

महत्वपूर्ण घटना

- 1913 टस्कजी, अलाबामा येथे जन्म
- 1932 रेमंड पार्क्स बरोबर विवाह
- 1943 माँटेगोमोरी येथील NAACPचे सचिव म्हणून नियुक्ती
- 1954 मे 17 रोजी सुप्रीम कोर्टाने शाळेत वंशभेद करणे बेकायदा व असमानतेला पुष्टी देणारा म्हणून निकाल दिला.
- 1955 डिसेंबर 1 रोजी बसच्या पाठीमागील सीटवर बसण्यास नकार दिल्यामुळे अटक
- 1955 डिसेंबर 5 रोजी माँटेगोमोरी येथील सार्वजनिक बस व्यवस्थेवर कृष्णवर्णीयांकडून सामाजिक बहिष्कार सुरू
- 1956 नोव्हेंबर 13 रोजी सुप्रीम कोर्टाने सार्वजनिक बसेसमध्ये वंशभेदाला बेकायदा ठरवले व सर्व नागरिकांना बसमध्ये कुठेही बसण्याचे स्वातंत्र्य दिले.
- 1956 डिसेंबर 21 रोजी बहिष्कार समाप्ती
- 1957 डेट्रॉइट येथे आगमन
- 1965 अमेरिकन काँग्रेस सदस्य जॉन कॉन्यर्स यांच्या ऑफिसमध्ये काम करण्याची संधी
- 1987 रोज़ा अँड रेमंड पार्क्स इन्स्टिट्यूट फॉर सेल्फ डेव्हलपमेंट या संस्थेची स्थापना
“प्रेसिडेंट मेडल ऑफ़ फ्रीडम” पुरुस्काराने सन्मानित
- 2005 ऑक्टोबर 24 रोजी डेट्रॉइट, मिशिगन येथे मृत्यु

